

О. М. Архипов, здобувач,

Одеський національний університет,
кафедра кримінального права, кримінального процесу і криміналістики,
Французький бульвар, 24/24, 65058, Україна

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ

Закріплення в Кримінальному кодексі України відповідальності за злочини проти довкілля **робить необхідним дослідження самої системи екологічних злочинів, як сукупності взаємопов'язаних, взаємодіючих норм спрямованих на захист навколишнього природного середовища від злочинних посягань.** Зроблено аналіз системи екологічних злочинів з метою визначення *поняття* екологічного злочину, *системи* екологічних злочинів, *елементного складу* цієї системи, *зв'язків* як у середині системи так і з іншими елементами системи права.

Ключові слова: екологічний злочин, система, система екологічних злочинів, елемент системи екологічних злочинів

Навколишнє природне середовище є умовою існування людини, джерелом її економічного та духовного розвитку. Загострення екологічної кризи з середини ХХ століття робить необхідним напрацювання комплексних заходів охорони навколишнього природного середовища. В межах загальної проблеми охорони навколишнього середовища питання кримінально-правового захисту довкілля мають особливе значення. Вчинення екологічних злочинів “викликає погіршення якості середовища існування людини, що веде до зниження тривалості життя, збільшення захворюваності, смертності й ослаблення генофонду населення; до утворення зон екологічного неблагополуччя та лиха; деградації поновлюваних природних ресурсів (родючих ґрунтів, лісових ресурсів та ін.); виснаження непоновлюваних природних ресурсів (мінеральної сировини, вуглеводневих енергоносіїв); зростання ризику великих техногенних катастроф; погіршення якості поверхневих та підземних вод, прибережних вод морів; до поширення радіоактивного забруднення; до забруднення повітряного басейну і небезпечної зміни клімату; небезпечного забруднення продуктів харчування, а також до зростання соціальної напруженості в результаті несприятливої екологічної обстановки”[1, 67]. Подальше загострення конфлікту, породженого антропогенним впливом на довкілля, підвищує вимоги до кримінально-правових засобів охорони довкілля (далі терміни *довкілля* та *навколишнє природне середовище* вживаються як синоніми), як засобів боротьби з особливо небезпечними проявами людської діяльності, в результаті якої створюється загроза самому існуванню людського суспільства через руйнацію його середовища. Ефективність вирішення проблеми кримінально-правової охорони довкілля залежить від ступеня напрацювання цього інституту, реального відображення ним суспільних відносин у певний історичний період розвитку і взаємодії його з іншими інститутами правової системи.

До прийняття 5 квітня 2001 р. нового Кримінального кодексу України національному кримінальному праву не був відомий інститут кримінальної відповідальності за екологічні злочини. Дванадцять норм, що передбачали злочини проти природи, в Кримінальному кодексі Української РСР 1960р., який дістався Україні у спа-

дщину від радянської правової системи, були розміщені в главах злочинів проти власності, системи соціалістичного господарства та в деяких інших главах. “Вони не враховували якісні зміни характеру екологічних злочинів, обумовлених наслідками науково-технічного прогресу” [2, 80]. Тому проблема кримінально-правової охорони довкілля виглядала другорядною, не відображаючи реальний стан речей, тим самим, дедалі загострюючись.

Однак ще за радянських часів юристами інтенсивно обговорювалися проблеми кримінальної відповідальності за злочини проти навколишнього природного середовища. Дослідженню проблеми кримінально-правової охорони довкілля присвячені праці О. Л. Дубовик, Ю. І. Ляпунова, В. Д. Пакутіна, Ю. С. Шемшученко та інших. Сьогодні проблемі кримінально-правової охорони довкілля присвячені праці Е. Н. Жевлакова, В. В. Петрова, А. М. Плешакова та інших вчених.

Закріплення в Конституції України невід’ємного права людини на безпечне для життя і здоров’я довкілля свідчить про перехід до якісно нового рівня вирішення проблеми охорони навколишнього природного середовища. Закріплення цього права на конституційному рівні свідчить про прагнення формувати та розв’язати одну з пріоритетних задач держави — охорони довкілля. Прийнятий 5 квітня 2001 року новий Кримінальний Кодекс України вже містить окремих розділ, що передбачає відповідальність за злочини проти довкілля. Крім цього, окремі норми інших розділів Кримінального кодексу України передбачають відповідальність за діяння, що спричиняють (або можуть спричинити) шкоду довкіллю. Це свідчить про початок становлення та розвитку в кримінальному праві України інституту кримінальної відповідальності за екологічні злочини.

Інститут кримінальної відповідальності за екологічні злочини має багаторівневий характер і передбачає формулювання поняття цього інституту, визначення системи норм, його зв’язків з іншими інститутами кримінального права, аналіз взаємодії з іншими елементами системи охорони навколишнього природного середовища, ефективності дії та вирішення інших питань.

Закріплення в Кримінальному кодексі України розділу злочинів проти довкілля робить особливо необхідним дослідження системи таких злочинів, оскільки визначення системи екологічних злочинів, її елементно-структурного складу, функціональних зв’язків тощо має важливе як теоретичне, так і практичне значення. “Правильна побудова системи дозволяє найбільш повно виявити соціально-політичну сутність і ступінь суспільної небезпеки цих злочинів, відкриває можливість для виявлення нових аспектів аналізу кримінального природоохоронного законодавства, а також виявлення в ньому окремих вад чи протиріч з метою подальшого вдосконалення” [3, 57].

У зв’язку з відносною недослідженістю самої проблеми, питання системи екологічних злочинів є мало обґрунтованим і в науці кримінального права України. *Фактично потребують науково обґрунтованих визначень поняття екологічного злочину, поняття злочину проти довкілля, їх співвідношення, потребує дослідження поняття системи екологічних злочинів та багато інших проблем.* Тому метою цієї статті є дослідження системи екологічних злочинів, її елементного складу системи екологічних злочинів, висвітлення ряду інших, досі проблемних питань. Зазначимо тільки, що мова в даному випадку звичайно, йде не просто про екологічні злочини, а **про систему кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за екологічні злочини.** (Далі — поняття системи екологічних злочинів, у значенні **система кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за екологічні злочини**).

Теоретично проблема системи норм, що передбачають кримінальну відповідальність за екологічні злочини висвітлюється по-різному. Так, Т. Л. Сергеева (1963р), систематизуючи екологічні злочини, виділяє групи норм, спрямованих на охорону

таких об'єктів: земля, водні ресурси, рослинний світ, тваринний світ, атмосферне повітря, пам'ятки природи [4, 171-227].

П. Т. Некіпелов (1973р), систематизує норми, що передбачають кримінальну відповідальність за екологічні злочини, наступним чином: 1) норми з охорони рослинних ресурсів; 2) норми з охорони водних ресурсів; 3) норми з охорони риб та інших водних тварин; 4) норми з охорони наземних тварин; 5) норми з охорони атмосферного повітря; 6) норми з охорони землі і надр; норма з охорони пам'яток природи [5, 79-84]. Наведені теоретичні системи екологічних злочинів побудовані за радянських часів (1963-1973рр), коли не було нормативного закріплення інституту кримінальної відповідальності за екологічні злочини. Однак, по-перше, вони дають загальне уявлення про стан проблеми кримінальної відповідальності за екологічні злочини, а, по-друге, відображають основні напрямки подальшої роботи із удосконалення інституту кримінальної відповідальності за екологічні злочини.

* * *

Закріплення в КК України 2001р. окремого розділу злочинів проти довкілля послужило поштовхом для нового етапу досліджень інституту кримінальної відповідальності за екологічні злочини. “Із прийняттям зазначених норм у законі з'явилося чітке визначення кола екологічних злочинів, що дозволяє побудувати їх у систему та узаконити назву цих посягань” [2, 81]. Г. Поліщук пропонує розділити норми, які складають розділ КК “Злочини проти довкілля”, на *дві групи*: “норми, що встановлюють відповідальність за посягання на навколишнє середовище в цілому та носять загальний характер; і ті, які охороняють окремі елементи чи об'єкти довкілля” [2, 81], при цьому автор зазначає, що КК передбачає відповідальність й за інші злочини проти навколишнього середовища.

В іншому випадку сукупність даних злочинів розміщується в *чотирьох розділах*: I. Загальні склади (стст. 236, 441 КК); II. Посягання на спеціальні об'єкти кримінально-правового захисту (стст. 239-252, 254, 299 КК); III. Порушення правил використання небезпечних засобів (стст. 253, 265, 267, 268, 274, 326, 327 КК); IV. Потурання небезпеці, що виникла незалежно від винної особи та бездіяльність в надзвичайних ситуаціях (стст. 237, 238, ч. 3 ст. 243 КК). В свою чергу, ці розділи мають відповідні підрозділи. Причому, як видно, в загальну класифікацію ввійшли не тільки злочини проти довкілля, але й злочини, передбачені іншими розділами КК України [6, 404-406].

Наведені у юридичній літературі теоретичні класифікації екологічних злочинів свідчать про існування певних розбіжностей, пов'язаних з інститутом кримінальної відповідальності за екологічні злочини, починаючи із проблем **визначення поняття екологічного злочину, співвідношення понять екологічні злочини та злочини проти довкілля і, закінчуючи межами системи екологічних злочинів та її функціонуванням.** Крім того, хоча класифікація виступає одним з основних методологічних інструментів побудови певної системи злочинів, не можна обмежуватися тільки класифікацією нормативного матеріалу.

Аналіз системи екологічних злочинів *перш за все* передбачає **визначення поняття системи екологічних злочинів, тобто визначення об'єкта дослідження, його змісту, основних ознак, а по-друге, з визначення обсягу цього поняття, інакше кажучи, визначення елементного складу системи екологічних злочинів.**

Поняття системи екологічних злочинів охоплює ознаки системи та екологічного злочину, тому для розкриття поняття системи екологічних злочинів необхідно виділити істотні ознаки системи та ознаки екологічного злочину.

В загальній теорії систем поширеним є визначення системи як сукупності взаємопов'язаних та взаємодіючих елементів, що утворюють певну цілісність. “Понят-

тя “система” синтезує в собі всі аспекти системності об’єкта, представляючи його як єдність елементів, що знаходяться у певних зв’язках і відносинах, що визначають існування об’єкта як цілого і відносно незалежного зовні явища” [7, 13]. Отже, будь-яка система характеризується наявністю певної кількості елементів у їх єдності, зв’язків та відносин, що забезпечують цілісність та автономність системи. В свою чергу, як будь-яка функціональна система — система екологічних злочинів не простий набір взаємопов’язаних елементів. Це сукупність взаємопов’язаних елементів — норм, “у яких взаємодія і взаємовідносини набирають характер *взаємоспівдії* (рос. — *взаимосодействия*) компонентів для одержання фокусованого корисного результату” [8, 72]. Тобто норми, що входять до системи екологічних злочинів не просто взаємодіють між собою. Їхнє функціонування та взаємодія повинні забезпечувати досягнення відповідного узагальненого суспільно-корисного результату, через розв’язання окремими нормами поставлених перед ними спеціальних завдань. Задача яка стоїть перед окремою нормою, має бути виключно індивідуальною і специфічною, притаманною тільки певній нормі, щоб уникнути дублювання завдань, виникнення конкуренції, оскільки це знижує ефективність функціонування всієї системи.

Але, система екологічних злочинів, як система особливої природи, має свою специфіку, породжену природою права. Право — особливе явище об’єктивно-суб’єктивної природи, з притаманними тільки йому принципами та законами виникнення, побудови, функціонування та розвитку. А. А. Ушаков, визначаючи головну властивість права як “особливу форму ідеального відображення буття”, вказує, що: “будучи ідеальною категорією в світі явищ, правова норма є суб’єктивним вираженням об’єктивного, в ній об’єктивне і суб’єктивне живуть як зрощена єдність змісту і форми” [9, 92]. Інформаційні зв’язки, що йдуть від суспільства про наявність тих чи інших суспільних відносин активізують правотворчу діяльність держави, яка в свою чергу виробляє відповідні норми, ефективність функціонування яких перевіряється практикою. Тому наскільки реально система норм, що передбачають кримінальну відповідальність за екологічні злочини, буде відповідати об’єктивним суспільним процесам, — настільки ефективним буде вирішення завдань, поставлених перед цією системою.

З рештою, результат функціонування системи екологічних злочинів на практиці (як і системи права взагалі) виступає тим системоутворюючим фактором, який визначає життєздатність певного елемента системи, його ефективність, ефективність функціонування та життєздатність певної системи взагалі. Практика виступає критерієм перевірки системності інституту кримінальної відповідальності за екологічні злочини.

Отже, **першою визначальною ознакою системи екологічних злочинів як системи є те, що це — сукупність взаємопов’язаних кримінально-правових норм, функціонування яких повинно забезпечувати досягнення відповідного суспільно-корисного результату.**

Наступним етапом аналізу є визначення поняття екологічних злочинів як критерію формування елементного складу системи екологічних злочинів.

Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища” від 25 червня 1991р. містить поняття екологічного злочину [10], але не розкриває його, відсилаючи до Кримінального Кодексу України, який, в свою чергу, як відомо, такого поняття взагалі не містить, а містить поняття злочинів проти довкілля [11]. Такий стан речей робить украй важливим наукове визначення поняття екологічного злочину.

У теорії існує декілька визначень поняття екологічних злочинів. В одному випадку під екологічним злочином слід розуміти “передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне діяння (дія, бездіяльність), що посягає на навколишнє середовище і його компоненти, раціональне використання й охорона яких забезпечують

оптимальну життєдіяльність людини, і що складається в безпосереднім використанні природних об'єктів як соціальної цінності і що призводить до негативних їхніх змін" [12, 60]. Е. Н. Жевлаков піддає критиці наведене визначення, зазначаючи, що воно "не конкретне і не точне" [13, 309]. Сам Е. Н. Жевлаков визначає екологічні злочини як "суспільно небезпечні, передбачені кримінальним законом діяння, що посягають на суспільні відносини з охорони якісно сприятливого природного середовища, раціональному використанню його ресурсів та забезпеченню екологічної безпеки населення" [13, 317]. Однак зазначимо, що наведене визначення не зовсім відповідає чинному законодавству України, оскільки Конституція України передбачає право кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля, КК України має своїм завданням правове забезпечення охорони, нарешті Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" визначає, що "державній охороні і регулюванню використання на території України підлягають: навколишнє природне середовище як сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів, природні ресурси, як залучені в господарський обіг, так і невикористовувані в народному господарстві в даний період (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ), ландшафти та інші природні комплекси" (ст. 5). Тобто в якості об'єкта визначаються конкретні природні об'єкти та навколишнє природне середовище в цілому.

Сутність поняття екологічного злочину, його істотні ознаки розкриваються через дослідження системи "людина — природне середовище".

Навколишнє природне середовище виступає джерелом речовини, енергії та інформації для людини, умовою і місцем її існування. При цьому, людина включена в навколишнє природне середовище як складовий елемент екосистеми — "просторового обмеження взаємодії організмів та оточуючого їх середовища" [14, 44]. Як біологічний вид людина включена в екосистемні зв'язки, а тому знаходиться у взаємодії та взаємозалежності від інших елементів екосистеми. Життєдіяльність людини підпорядковується законам функціонування екосистеми. Саме екосистемні зв'язки людини з оточуючим її природним середовищем (довкіллям) роблять можливим існування людини.

Однак людина істота не тільки біологічна, а й соціальна. Її буття визначається не тільки категорією біологічної поведінки, а й категорією свідомої, цілеспрямованої, вольової соціальної діяльності та підпорядковується не тільки біологічним законам, але й законам соціального розвитку. Діяльність людини, здійснюючись у межах екосистеми, виходить за межі біологічного існування. Людина не тільки споживає речовину, енергію з навколишнього середовища, але й свідомо змінює його, створюючи соціальне середовище. Діяльність людини обумовлюється свободою вибору поведінки, що дозволяє людині діяти або згідно із законами функціонування екосистеми або всупереч цим законам. Тому виникає необхідність упорядкування діяльності людини для забезпечення загально-соціальних інтересів, в тому числі щодо навколишнього природного середовища. При цьому, будь-який безпосередній вплив людини на нього опосередковується екологічними зв'язками людини з навколишнім природним середовищем, а тому за своєю природою має екологічний характер.

Однак екологічний характер може мати не тільки безпосередня взаємодія людини з навколишнім природним середовищем, але й опосередкована у зв'язку з технічними можливостями людини. Тому не будь-який злочин, що призводить до негативних змін в навколишньому природному середовищі, юридично можна віднести до екологічних. "Основною ідентифікаційною ознакою екологічних правопорушень слід вважати об'єкт протиправного посягання..." [15, 104]. До екологічних злочинів необхідно віднести діяння, що безпосереднім об'єктом мають навколишнє природне середовище (окремі природні об'єкти). "Властивості об'єкта посягання дозволяють зрозуміти зміст і ознаки інших елементів складу злочину

(спосіб вчинення, спрямованість умислу винної особи та інші ознаки об'єктивної та суб'єктивної сторони злочину)" [16, 7]. Навколишнє природне середовище, як безпосередній об'єкт впливу, виступає визначальною ознакою екологічних злочинів та критерієм формування системи екологічних злочинів. Слід наголосити на тому, що природне середовище як безпосередній об'єкт екологічного має важливе значення для визначення елементного складу системи екологічних злочинів. Як зазначає В. Н. Кудрявцев, у реальному житті злочини спрямовані "... на численні і притому складні об'єкти" [17, 156], тому "доводиться виділяти основний (головний) об'єкт" [3, 60].

Кримінальний кодекс передбачає цілу низку норм, що опосередковано спрямовані на захист природного середовища від злочинних посягань, зокрема, від таких, які передбачені ст.ст. 113, 258, 264, 265; ч. 2 ст. 266; ст.ст. 267, 268; ч. 2 ст. 269, ч. 2 ст. 270, ч. ст. 271, ст. 272, ч. ст. 273; ст.ст. 274 — 277; ч. 3 ст. 278; ст. 279; ч. 3 ст. 280; ст.ст. 281, 283, 291; ч. 3 ст. 292; ст.ст. 326, 327 КК України. Ці норми (крім іншого) спрямовані на захист природного середовища. Однак не є екологічними у виключному розумінні цього терміна, оскільки діяння, передбачені цими нормами, мають ще й інші безпосередні об'єкти посягання. Щодо цього О. Л. Дубовик та А. Е. Жалинський зазначають, що кримінальний закон двоїсто окреслює групу екологічних злочинів: "а) прямо відображаючи це в диспозиції норми; б) встановлюючи відповідальність за діяння, які можуть нанести шкоду також і навколишньому середовищу" [12, 70]. В цьому випадку представляється доцільним говорити не про групу екологічних злочинів, а про *загальну систему кримінально-правових норм, що мають своїм завданням охорону навколишнього природного середовища*. Дана система охоплює *систему власне екологічних злочинів*, безпосереднім об'єктом яких є навколишнє природне середовище, та *систему норм екологічного характеру*, куди необхідно віднести сукупність наведених вище норм.

Навколишнє природне середовище охоплює собою "земну природу, всередині якої проживає та діє людина" [18, 98] і характеризується властивістю "самопідтримки та саморегуляції без постійного коригуючого впливу з боку людини" [14, 285]. Природні властивості окремих елементів навколишнього природного середовища дозволяють їх умовно виділити та забезпечити специфічну систему охорони. Крім навколишнього природного середовища в цілому, кримінально-правовій охороні підлягають такі окремі природні об'єкти: земля, надра, атмосферне повітря, води та море, континентальний шельф, ліс та інша рослинність, тваринний світ, території взяті під охорону держави, об'єкти природно-заповідного фонду. **Суттєвою ознакою об'єкта екологічного злочину є те, що він знаходиться в екосистемних взаємозв'язках з навколишнім природним середовищем, виступаючи як екосистема в цілому, або окремий елемент загальної екосистеми.** В момент посягання на такий об'єкт відбувається руйнація цих взаємозв'язків.

Таким чином, враховуючи загальне поняття злочину (визначене статтею 11 КК України), в екологічному злочині можна вбачати *суспільно небезпечне, протиправне, карне, винне діяння (дії чи бездіяльність) суб'єкта злочину, спрямоване безпосередньо на навколишнє природне середовище (окремі природні об'єкти)*. Крім загальних ознак злочину, суспільної небезпечності, карності та винності, екологічні злочини мають *визначальну ознаку, в якості якої виступає безпосередній об'єкт посягання — навколишнє природне середовище (окремі природні об'єкти)*.

На основі поняття системи та поняття екологічного злочину можна сформулювати *систему екологічних злочинів як сукупність взаємопов'язаних та взаємодіючих кримінально-правових норм, спрямованих на охорону навколишнього природного середовища та попередження суспільно небезпечних, протиправних, винних, карних діянь (дій чи бездіяльності),*

безпосереднім об'єктом посягання яких є навколишнє природне середовище (окремі природні об'єкти).

Основними ознаками цієї системи відповідно є те, що: *по-перше*, це — сукупність кримінально-правових норм, які виступають первинними елементами системи. *По-друге*, кримінально-правові норми, як елементи системи, передбачають конкретні екологічні злочини — діяння, спрямовані безпосередньо проти природного середовища (окремих природних об'єктів) та мають свої завдання з охорони конкретних об'єктів у процесі функціонування. *По-третє*, в процесі функціонування елементи системи екологічних злочинів знаходяться в певних взаємозв'язках та взаємодії. Взаємозв'язки та взаємодія цих елементів в процесі функціонування спрямовані на охорону навколишнього природного середовища від злочинних посягань та попередження екологічних злочинів — як на досягнення певного корисного результату.

* * *

Наступним етапом дослідження системи екологічних злочинів є **елементно-структурний аналіз, який передбачає визначення елементного складу системи екологічних злочинів та визначення зв'язків системи, що формують її структуру**. Раніше ми зазначили, що критерієм віднесення злочину до складу екологічних виступає безпосередній об'єкт злочинного діяння, тобто навколишнє природне середовище (окремі природні об'єкти). У зв'язку з цим, у систему екологічних злочинів входять, перш за все, злочини проти довкілля, передбачені у VIII розділі КК України. Крім цього, до складу екологічних злочинів відноситься норма, що передбачає відповідальність за **екоцид** (ст. 441), оскільки безпосереднім об'єктом цього злочинного діяння виступає навколишнє природне середовище. Міжнародний характер екоциду робить необхідним виділення цього злочинного діяння в розділ злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Таким чином, на сьогоднішній день в систему екологічних злочинів входить двадцять норм. Група кримінально-правових норм, що встановлюють відповідальність за діяння, які можуть спричинити шкоду навколишньому природному середовищу мають екологічно небезпечний характер, однак за сукупністю ознак не є власне екологічними злочинами.

Аналіз внутрішніх та зовнішніх зв'язків системи екологічних злочинів дозволяє розкрити внутрішню структуру системи, зв'язки та взаємозв'язки елементів, знайти певні недоліки в системі, у формуванні структурних зв'язків, які не можуть забезпечити стабільність системи, ефективність її функціонування.

“При побудові системи повинен використовуватися принцип однорідності критерію класифікації” [19, 95]. Критерієм однорідності елементного складу системи екологічних злочинів виступає навколишнє природне середовище, як безпосередній об'єкт злочинних посягань. Кожний елемент системи екологічних злочинів пов'язаний з об'єктом охорони, природа об'єкта посягання зумовлює генетичні зв'язки між елементами системи. Генетичні зв'язки, з одного боку створюють цілісну структуру, а, з іншого, унеможливають включення в систему неоднорідних елементів.

Перед кожним елементом системи екологічних злочинів стоїть конкретне специфічне завдання. Вирішення кожним елементом своєї задачі *працює на загальний ефект системи, досягаючи загального результату*. Тому робота на загальний результат, забезпечується координаційними зв'язками елементів системи екологічних злочинів, щоб окремі елементи системи, з одного боку, не виконували непритаманні їм функції, а, з іншого, не були б нефункціональними.

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що: 1. Звичайно в межах статті не можливо в повному обсязі розкрити всі сторони системи екологічних злочинів. Зокрема залишилися поза увагою такі важливі моменти як системні функціональні зв'язки. Потребує аналізу кожна кримінально-правова норма, як елемент системи екологічних злочинів, та багато інших питань. 2. І все ж, у межах даної статті ми спробували: *по-перше*, висвітити **головні визначальні поняття** проблеми системи екологічних злочинів (загальне поняття системи, поняття екологічного злочину і т. д.); *по-друге*, виявити проблемні моменти, які висвітлюються під час аналізу зв'язків координації, ієрархії; *по-третє*, окреслити коло питань, що виникають під час аналізу системи екологічних злочинів, та і останнє — намітити напрямки подальшого дослідження, в тому числі і питання термінології досліджуваної теми.

Література

1. Чертова Н. А. Объективные признаки преступлений против экологической безопасности водной среды и пути их совершенствования // Государство и право. — 2004. — №8. — С. 67-72.
2. Поліщук Г. Кримінально-правова характеристика злочинів проти довкілля // Право України. — 2003. — №3. — С. 80-84.
3. Пакутин В. Д. Уголовно-правовая охрана внешней природной среды. (Объект и система преступлений). — Уфа: Башкирский гос. ун-т, 1977. — 80с.
4. Сергеева Т. Л. Охрана природы по советскому законодательству. — В сб.: Правовые вопросы охраны природы в СССР. — М.: Госюриздат, 1963. — С. 168-227.
5. Некипелов П. Т. Уголовно-правовая охрана природы // Советское государство и право, 1973. — №1. — С. 79-84.
6. Уголовное право Украины. Общая и Особенная части: Учебник. — Х.: ООО “Одиссей”, 2002. — 672с.
7. Туунова Л. Б. Системные связи правовой действительности: методология и теория. — СПб: Издательство С. — Петербургского университета, 1991. — 136с.
8. Анохин П. К. Избранные труды. Философские аспекты теории функциональной системы. — М.: Наука, 1978. — 400с.
9. Ушаков А. А. Право — субъективный образ объективного мира // Известия ВУЗов. — Правоведение. — 1973. — №2. — С. 90-99.
10. Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища” від 25. 06. 1991г. №1264-ХІІ//ВВР України від 08. 10. 91. — 1991р. — №41. — ст. 546.
11. Кримінальний кодекс України // ВВР України. — 2001. — №25-26. — Ст. 131.
12. Дубовик О. Л., Жалинский А. Э. Причины экологических преступлений. — М.: Наука, 1988. — 240с.
13. Уголовное право. Особенная часть. Учебник. — М.: Юридическая литература, 1995. — 544с.
14. Реймерс Н. Ф. Экология (теории, законы, правила, принципы и гипотезы). — М.: Журнал “Россия Молодая”, 1994. — 367с.
15. Дубовик О. Л. Механизм действия права в охране окружающей среды. — М.: Наука, 1984. — 168с.
16. Коржанский Н. И. Объект посягательства и квалификация преступлений. Учебное пособие. — Волгоград, 1976. — 120с.
17. Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации преступлений. — М.: Юридическая литература, 1972. — 356с.
18. Петров В. В. Экологическое право. — М.: Издательство БЕК, 1995. — 557с.
19. Игнатов А. Н. Совершенствование Особенной части УК РСФСР // Советское государство и право. — 1972. — №5. — С. 95-99.
20. Черданцев А. Ф. Системообразующие связи права // Советское государство и право. — 1974. — №8. — С. 10-17.

